

## A fi istoric al comunismului românesc, după 23 de ani

■ RUXANDRA IVAN

[The University of Bucharest]

### Abstract

*This article aims at presenting some of the difficulties of the nowadays research of the recent past. Three aspects will be put under scrutiny: the difficulty of dealing with the sources, the conceptual tools at the disposal of the researcher in order to depict his/her findings, and the ethical and political issues which surround the research on communism. We will show that the sources, as well as the concepts we use, are never innocent; and that no historical account of the recent past can be separated by the political and social environment in which it was produced.*

### Keywords

communism; recent history; historiography; knowledge; power

• •
  
**N**u e ușor să fii istoric al comunismului în anul 2012. Mai întâi, pentru că ai toate șansele să te fi născut suficient de târziu încât să nu-ți amintești propriuzis nimic despre perioada în cauză. În al doilea rând, pentru că, de fapt, ai toate șansele să te fi născut mult mai devreme și să îți amintești mult prea bine. Ambele situații sunt oarecum inconfortabile și prezintă avantajele și dezavantajele lor. Avantajul tinerilor istorici este că își pot permite mai multă obiectivitate, în măsura în care putem vorbi de obiectivitate în științele umane, deoarece experiența comunismului nu este legată de poveștile lor personale de viață. Mai mult decât atât, ei nu sunt constrânși social să ia o poziție moralizatoare asupra chestiunii, așa cum a fost cazul pentru cercetătorii comunismului în anii 1990 și 2000, când investigarea comunismului sub specia condamnării era singura abordare acceptabilă în peisajul academic românesc. Pe de altă parte, istoricii mai vârstnici ai comunismului înțeleg intuitiv mai bine mecanismele interne ale funcționării regimului și posedă cheile de deciptare ale limbajului surselor, fie ele arhivistice sau de altă natură, dar au și reflexul abordării comunismului din perspectiva condamnării. Or, după cum vom sublinia în contribuția de față la clarificarea metodologică a demersului de investigare a

comunismului românesc, cercetarea regimului comunist necesită un alt tip de abordare decât condamnarea acestuia.

Așadar, scopul reflecției pe care o vom expune în cele ce urmează este de a analiza câteva din capcanele care îl amenință pe cercetătorul comunismului românesc la 23 de ani după căderea acestuia. Există trei tipuri de pericole care trebuie, pe cât posibil, evitate într-o cercetare onestă asupra comunismului. Ele rezidă, în primul rând, în sursele utilizate și în modul în care sunt utilizate; în al doilea rând, în cuvintele (și, la un nivel mai abstractizat, conceptele) pentru care cercetătorul optează pentru a prezenta rezultatele cercetării; și nu în ultimul rând, în maniera în care cercetătorul se privește pe sine și rolul său în societate, în viziunea sa asupra impactului pe care cunoașterea produsă de el îl poate avea în viitor. În acest din urmă caz este vorba, implicit, și despre relația dintre cunoașterea științifică și puterea politică.

În *Il Giudice e lo Storico* (1991), Carlo Ginzburg preia o sugestie făcută cu două secole mai devreme de călugărul iezuit Henri Griffet într-o lucrare din 1769, *Traité des différentes sortes de preuves qui servent à établir la vérité de l'histoire*, și face o paralelă între meseria istoricului și cea a judecătorului: „Atât meseria unuia, cât și a celuilalt, se bazează pe posibilitatea de a demonstra, în funcție de niște reguli precise, că X a făcut Y”<sup>1</sup>. Comparația cu judecătorul este, în realitate, mai subtilă, deoarece istoricul trebuie să fie judecătorul propriilor sale probe, în același mod în care sarcina judecătorului nu este doar aceea de a aplica legea, ci de a o interpreta, atât pe aceasta, cât și probele prezentate, într-un context (inclusiv de natură morală) mai larg.

În ce măsură sunt sursele istorice „probe”? Sunt ele oare doar cărămizi cu ajutorul cărora, atunci când sunt puse împreună, se poate re-construi edificiul trecutului „așa cum a fost”?

## Sursele

Comunismul, atât cel românesc, cât și cel sovietic, este un imperiu al textelor. Există realitatea și, suprapusă peste aceasta, există o țesătură densă de texte – fie ele textele fondatoare ale marxism-leninismului, fie discursuri ale membrilor *nomenklaturii*, fie legi sau alte tipuri de acte normative, fie articole din presa oficială. Cercetătorul comunismului trebuie să se bazeze pe acest strat de texte suprapus peste realitate, deoarece acesta este singurul material la dispoziția sa (se poate, desigur, argumenta că istoria orală e o sursă alternativă, dar există probleme serioase legate de veridicitatea acestui tip de surse, precum și de posibilitatea utilizării lor<sup>2</sup>). Sarcina cercetătorului este așadar de a încerca să dezvăluie realitatea din spatele acestei țesături de texte. Coerența lor internă – legi, discursuri, așa-numita „producție științifică” a regimului – ca și, de altfel, coerența cu reperele fundamentale ale gândirii marxist-leniniste asigură o unitate indestructibilă construcției raționale a ideologiei. Din punct de vedere formal, Constituția românească din 1965 este una dintre cele mai democratice din vremea ei. Legile comuniste nu au nici o fisură care să lase să se întrevadă ce se ascunde în spatele lor. Astfel, acest corpus de texte se constituie într-o țesătură densă care acoperă realitatea și care *pare să fie* realitatea, însă cele două registre nu au nici o corespondență între ele. Pentru istoric este cu atât mai dificil să înțeleagă ce s-a întâmplat, cu cât sursa lui principală este tocmai acest corpus de texte, perfect coerente între ele, perfect raționale.

<sup>1</sup> Carlo Ginzburg, *Il Giudice e lo Storico. Considerazioni in margine al processo Sofri* (Milano: Feltrinelli Editore, 2006), 17.

<sup>2</sup> Vezi, de exemplu, Paul Ricoeur, *La mémoire, l'histoire, l'oubli* (Paris: Seuil, 2000).

Așadar, cercetătorul comunismului trebuie să fie un hermeneut în cel mai extrem înțeles al cuvântului: el trebuie nu doar să interpreteze textul, ci să ghi-cească literalmente ce se ascunde în spatele acestuia. Aceasta este o sarcină cu atât mai dificilă pentru tinerii istorici, deoarece ei nu au acces – decât, poate, din istoria anecdotică transmisă de colegii lor mai vârstnici – la cheile de decriptare ale textelor comuniste, în care realitatea era edulcorată pentru a corespunde cu imperativele ideologice.

O altă dificultate tehnică legată de arhive este aceea că sursele nu re-produce fapte, ci doar le re-prezintă, în sensul că ele însele sunt o interpretare a faptelor: „Recursul la arhive este, într-adevăr, metoda cardinală a cunoașterii trecutului, cu singura condiție ca cel care coboară în arhive să fie conștient că izvorul nu conține o fotografie a unui moment dat din trecut, ci este el însuși produsul unei lecturi critice a aceluia moment care, atunci când a fost redactat documentul, era deja trecut”<sup>3</sup>. Documentul de arhivă nu trebuie luat pur și simplu ca o mărturie: el este la rândul său produsul unui autor, și reflectă prin urmare viziunea acestuia asupra realității. Mai mult decât atât, documentul, ca text, necesită o interpretare care va fi întotdeauna filtrată de propensiunea epistemologică și ontologică a cercetătorului.

## Conceptele

Nu există discurs complet dezideologizat. Oricât ne-ar plăcea să credem în „obiectivitatea științifică” a științelor sociale și umane, teza conform căreia acestea ar fi capabile de a produce cunoaștere științifică în același sens ca științele exacte este din ce în ce mai greu de acceptat.

Chiar și preferința pentru anumiți termeni este, în ea însăși, ideologică. Un foarte bun exemplu al acestei ideologizări a oricărui discurs din științele umane este folosirea termenului de „totalitarism”, pe care istoricilor comunismului din anii 90 nici nu le-ar fi trecut prin cap să-l pună la îndoială. Termenul de „totalitarism” a fost folosit de Juan Linz, unul din cei mai cunoscuți teoreticieni ai tranzițiilor, pentru a caracteriza întreaga perioadă (1948-1989) a comunismului românesc<sup>4</sup>. El este, de altfel, folosit pe scară largă cu referire la această perioadă. Acest lucru nu face însă decât să dilueze valoarea euristică a conceptului și să nu permită efectuarea unor distincții mai nuanțate între diferitele faze istorice ale comunismului românesc<sup>5</sup>. Mai mult, fiind inventată în Occident, noțiunea face parte din arsenalul Războiului Rece, fiind un mijloc facil de demonizare a adversarului prin punerea semnului echivalenței între comunism și nazism. De asemenea, ea face parte și din bagajul conceptual al dreptei democratice liberale, inclusiv al teoreticienilor liberali, fiind în același timp evitată sau chiar respinsă pe față de filosofii de stânga: „În loc să ne permită să gândim, impunându-ne să găsim o nouă viziune asupra realității istorice pe care o descrie, ne scutește de datoria de a gândi sau chiar ne împiedică intenționat să gândim”<sup>6</sup>. Etichetând pur și simplu întreaga perioadă comunistă cu acest termen, suntem scutiți de tentația de a încerca să operăm distincții mai fine între regimurile comuniste între ele, sau între diferite perioade istorice, la nivel de origini, ideologii, obiective, practici. Mai mult decât atât, lectura comunismului în

---

<sup>3</sup> Daniel Barbu, „O istorie naturală a comunismului românesc”, în Vasile Ernu, Costi Rogozanu, Ciprian Șiulea, Ovidiu Țichindeleanu (coord.), *Iluzia anticomunismului* (Chișinău: Cartier, 2008), 71-104, 83.

<sup>4</sup> Juan Linz, *Totalitarian and Authoritarian Regimes* (London: Lynne Rienner, 2000), 65.

<sup>5</sup> Alexandra Ionescu, *Du Parti-Etat à l'état des partis. Changer de régime politique en Roumanie* (București: Editura Academiei Române, 2009), 61.

<sup>6</sup> Slavoj Žizek, *Ați spus cumva totalitarism? Cinci amendamente la (ab)uzul unei noțiuni* (București: Curtea Veche, 2005), 7.

cheia „totalitarismului” ne îndepărtează de la o evaluare morală a comportamentelor sociale în perioada respectivă. „Trecutul comunist” este condamnat în întregime și plasat sub specia răului, ceea ce face ca vina individuală să fie absolută sau să devină irelevantă. De aici și concluzia Raportului Final al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România: regimul a fost ilegal (deci nu a beneficiat de consimțământul celor guvernați) și impus din exterior<sup>7</sup>.

Pe de altă parte, dacă respingem utilizarea termenului de „totalitarism”, ce alte opțiuni avem la dispoziție pentru caracterizarea regimului? Florin Abraham, într-un articol pe marginea „Raportului Tismăneanu”, critică faptul că Raportul evită să opteze pentru o caracterizare a regimului, folosindu-se în mod interșanjabil „totalitarism”, „dictatură” și „regim autoritar”<sup>8</sup>. În opinia acestuia, preferința pentru termenul de „dictatură” ar indica sugestia că responsabilitatea pentru comunismul românesc aparține în totalitate factorilor externi, precum și instituțiilor de la vârful Statului – Partidul și Securitatea<sup>9</sup>.

Se poate ridica obiecția conform căreia orice termen am alege, discuțiile și controversele în jurul lui sunt interminabile; prin urmare, nu putem fi niciodată suficient de precauți, iar aceasta este o dilemă fără soluție. Dar trebuie oare neapărat caracterizat regimul printr-un cuvânt? Nu riscă oare acest mod prea sintetic de a privi perioada să forțeze datele istorice să încapă într-o haină prea strâmtă? De ce trebuie să alegem un termen, care se poate transforma prea lesne într-o simplă etichetă? Așadar, ieșirea posibilă din această dilemă a *numirii* regimului nu poate fi decât refuzul de a trata întreaga perioadă ca pe un monolit, și de a încerca discernerea unor nuanțe.

## Cunoașterea și puterea

În *L'écriture de l'histoire*, Michel de Certeau descrie modul în care istoricii au susținut puterea politică începând cu secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Discursul istoric este un discurs care „autorizează” forța care exercită puterea; îi conferă o genealogie familială, politică sau morală; acreditează „utilitatea” actuală a principelui atunci când o transformă în „valorile” care organizează reprezentarea trecutului<sup>10</sup>. Discursul istoric, prin faptul că descrie o serie de evenimente cu succesele și eșecurile diferitelor tipuri de guvernare, „conturează o știință a practicilor de putere”<sup>11</sup>. Acest lucru este valabil și pentru istoriografia din zilele noastre: ea *produce* istoria recentă, prin însuși faptul de a o scrie. Această „scriere” constă, de fapt, în interpretarea surselor. A fi istoric înseamnă, în cele din urmă, a scrie o interpretare a unor texte care sunt, la rândul lor, o interpretare a realității. În cuvintele lui Montaigne citat de Derrida, „e mai mult de lucru în a interpreta interpretările, decât în a interpreta lucrurile”<sup>12</sup>. În lipsa unei grile de interpretare cu grad mare de generalitate, citirea surselor necesită mai mult decât orice foarte multă onestitate intelectuală din partea cercetătorului, poate mai mult atunci când este vorba de istoria recentă, decât în cazul epocilor istorice revoluate.

7 Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport final* (București, 2006), [www.presidency.ro](http://www.presidency.ro) accesat la 7.11.2012, 628.

8 Florin Abraham, „Raportul Comisiei Tismăneanu: analiză istoriografică”, în V. Ernu, C. Rogozanu, C. Șiulea, O. Țichindeleanu (coord.), *Iluzia...*, 7-42.

9 F. Abraham, „Raportul...”, 22.

10 Michel de Certeau, *L'écriture de l'histoire* (Paris: Gallimard, 1975), 21.

11 de Certeau, *L'écriture*.

12 Jacques Derrida, „La structure, le signe et le jeu dans le discours des sciences humaines”, în *L'écriture et la différence*, (Paris: Seuil, 1972), 409.

A produce cunoaștere despre trecut nu este doar o simplă operațiune cognitivă, care ține de raționalitatea abstractă, ci este un demers normativ și politic. Michel Foucault a pus în lumină faptul că există o continuitate, o coerență între modurile de interpretare a lumii – în cazul nostru, a trecutului – și operațiunile de putere<sup>13</sup>. Cu alte cuvinte, puterea și cunoașterea sunt reciproc constitutive. Cercetătorul este, el însuși, întotdeauna situat istoric, social și politic, fiind așadar constrâns să opereze cu anumite concepte sau categorii ale cunoașterii (și aceasta nu pentru că l-ar constrânge puterea politică, ci pentru că nu are la dispoziție o altă „trusă de unelte” decât cea la care are acces). O exemplificare a acestei constrângerii este chiar utilizarea conceptului de „totalitarism”, despre care a fost vorba în secțiunea precedentă: nimănui nu i-ar fi trecut prin minte, în România anilor 90, să conteste această categorie. Așadar, punctul de vedere *constituie* literalmente obiectul, prin limbajul cu care îl descrie. Este imposibil pentru cercetător să scape complet acestor constrângerii, dar este foarte important să fie conștient de ele și să nu pretindă la o obiectivitate universală atunci când își prezintă desoperirile.

Vom exemplifica această structură mentală constrângătoare urmându-l pe Daniel Barbu. În 1997 deja, el lansează ideea că cercetarea asupra comunismului românesc este ea însăși mitologizată<sup>14</sup>. Este o afirmație îndrăzneată pentru un deceniu în care singura poziție social, cultural și politic acceptabilă asupra comunismului era condamnarea. Barbu vorbește despre trei mituri care îl afectează pe cercetătorul comunismului fără ca acesta să fie întotdeauna conștient de ele. În primul rând, este vorba de mitul destinului colectiv: de a crede că ideologia înrădăcinată odată cu comunismul este una a egalității, într-un demers de plasare a colectivității desupra individualului. Dimpotrivă: „colectivist și internaționalist prin definiție și din ambiție, totalitarismul a fost cel mai eficient producător de individualism și naționalism”<sup>15</sup>. Incapacitatea de solidarizare alimentată de comunism este vizibilă în societatea civilă (în sensul larg al termenului), iar spațiul public este privit ca un domeniu de competență exclusivă a Statului<sup>16</sup>. De aceea, recomandarea lui Barbu pentru istoricii comunismului este de a nu se lăsa tentați de o viziune globală și totalizatoare, ci de a căuta micile istorii care se întretes ale oamenilor reali<sup>17</sup>.

În al doilea rând, Barbu atrage atenția asupra unei prejudecăți care va marca chiar și cercetarea mai recentă asupra comunismului și chiar condamnarea lui de către instituțiile statului: mitul servituții involuntare. Barbu demonstrează cu cifre că PCR a venit la putere pe cale legală și a *convins* populația, având un program concret de guvernare, spre deosebire de partidele istorice, care nu propuneau decât principii generale<sup>18</sup>. Efectele PCR au crescut de 710 ori în perioada care separă începutul războiului de anul 1947, iar mai târziu, procentul de înregimentare a populației în Partid este de aproape 15%, mai mult decât în oricare din celelalte țări din bloc<sup>19</sup>. Nu este vorba așadar de impunerea cu forța și din afară a unui regim temut și disprețuit de români, ci dimpotrivă, de o lipsă de opoziție aproape generalizată față de acesta și chiar o susținere pasivă.

În sfârșit, mitul nefericirii totalitare. Cercetările asupra comunismului ce au urmat imediat căderii acestuia au insistat pe represiune, închisori, Securitate. În

---

13 Ideea este una dintre tezele fundamentale ale lui Foucault, și poate fi întâlnită în multe dintre scrierile sale. De exemplu, Michel Foucault, *Surveiller et punir. Naissance de la prison* (Paris: Gallimard, 1975).

14 Daniel Barbu, *Șapte teme de politică românească* (București: Antet, 1997), 37.

15 Barbu, *Șapte teme...*, 42. De notat că Barbu folosește el însuși termenul de „totalitarism” – o dovadă în plus a lipsei de alternative conceptuale în perioada respectivă.

16 Barbu, *Șapte teme...*, 45.

17 Barbu, *Șapte teme...*, 46.

18 Barbu, *Șapte teme...*, 47-54.

19 Daniel Barbu, *Republica absentă* (București: Nemira, 1999), 58, 82.

realitate însă, cei care au avut de câștigat de pe urma regimului sunt mai numeroși decât cei care au avut de pierdut, iar acest lucru se poate proba prin indicatori economici și sociali cum ar fi accesul la utilități, educație, protecție socială, gradul de alfabetizare etc.<sup>20</sup> În cele din urmă, „legitimitatea regimului este un fapt metafizic indiscutabil, după cum mai presus de îndoială este legitimitatea sa naturală, înțelegând prin legitimitate naturală cea accesibilă observației empirice a științelor sociale, adică, simplu spus, absența contestării explicite”<sup>21</sup>.

Studiul comunismului – și al istoriei recente în general – este mai ideologizat și mai politizat decât oricare altă întreprindere științifică. Clivajul comuniști-anticomuniști a fost, pe tot parcursul anilor 90 – și, în mod cu totul surprinzător, chiar și la alegerile din 2008 – cel mai important clivaj partizan de pe scena politică românească<sup>22</sup>, care separă așa-numitele „partide succesoare” de anti-comuniștii democrați. Studiul comunismului a fost – și poate fi încă – o armă în lupta pentru poziționarea pe acest clivaj.

Discursul anticomunist a fost utilizat de partidele politice ori de câte ori el a servit în competiția pentru putere, obliterând astfel o abordare istorică și etică autentică a trecutului recent. Pentru că, în ciuda relevanței clivajului amintit, nu a existat nicio inițiativă oficială, în anii 90, către măsuri concrete de justiție de tranziție – lustrare, acces la dosarele Securității sau procese penale împotriva tortionarilor. Abia în 1999, legea 187 reglementează accesul la dosarele Securității și prevede crearea Consiliului Național de Studiere a Arhivelor Securității (CNSAS). Membrii acestuia sunt numiți de către Parlament conform algoritmului politic (art. 8). Astfel, controlul asupra studiului arhivelor Securității a fost în întregime legat de politic.

În 2005 se creează, printr-o Hotărâre de Guvern, Institutul pentru Investigarea Crimelor Comunismului în România, instituție publică subordonată Guvernului. În 2006, în contextul bătăliei politice dintre Prim Ministru și Președinte, acesta din urmă își creează propria echipă de cercetare a comunismului, Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste, al cărei Raport de 665 de pagini este prezentat în decursul aceluiași an.

Alte două institute de cercetare – ambele în subordinea Academiei Române, deci tot instituții publice finanțate din bugetul Statului – au ca obiect de activitate studierea istoriei comunismului (în mod principal sau secundar): Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, înființat în 1993, și Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”.

Prin enumerarea acestor institute și comisii de cercetare a comunismului am urmărit să subliniem două aspecte ale tendinței de politizare a cunoașterii științifice asupra acestui subiect. Pe de o parte, este vorba de utilizarea rezultatelor cercetării ca armă politică. Discursul de condamnare a comunismului, susținut de Președinte în fața Parlamentului la 18 decembrie 2006, are trei rezultate politice importante. În primul rând, încheie de o manieră mai mult sau mai puțin definitivă chestiunea raportului cu trecutul comunist. Acesta este condamnat o dată pentru totdeauna, beneficiază de o interpretare oficială și se înscrie în „inventarul obiectelor disciplinei istorice”<sup>23</sup>, aparținând așadar în mod definitiv trecutului. În al doilea rând, îl confirmă pe Președintele Traian Băsescu ca fiind personajul istoric care a condamnat

20 Barbu, *Șapte teme...*, 54-61.

21 Daniel Barbu, „Metafizica transformării socialiste”, Prefață la Ruxandra Ivan (coord.), *„Transformarea socialistă”. Politici ale regimului comunist, între ideologie și administrație* (Iași: Polirom, 2009), 13-17, 15.

22 Jean-Michel De Waele, „Consolidation démocratique, partis et clivages en Europe centrale et orientale », in Jean-Michel De Waele (ed.), *Partis politiques et démocraties en Europe centrale et orientale* (Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles, 2002).

23 Barbu, „O istorie naturală...”, p. 72.

comunismul, conferindu-i prin aceasta un avantaj substanțial în lupta politică pe clivajul comunism-anticomunism, avantaj utilizat cu succes și în competiția pentru alegerile prezidențiale din 2009. În al treilea rând, discursul, bazat pe concluziile Comisiei, exonerează – am putea spune chiar că absolvă, într-o manieră cvasi-teologică, societatea românească de vina morală: regimul a fost impus din afară, împotriva voinței românilor, și este ilegal: „Vreau să fiu bine înțeles. Nu mă refer nicio clipă la marea masă a membrilor de partid, a căror unică activitate era să-și achite cotizația și să participe lunar la ședințe golite de orice conținut...”<sup>24</sup>.

Al doilea aspect al politizării cercetării pe care am vrut să-l punem în evidență prin enumerarea institutelor – toate finanțate de Stat – de cercetare a comunismului ține de sensul larg al noțiunii de „politic” și este legat de poziționarea cercetătorilor – și a institutelor însele – în peisajul academic, sau, altfel spus, în „câmp”, definit în sensul pe care îl regăsim la Bourdieu<sup>25</sup>. Considerând câmpul cercetării asupra comunismului ca pe un subdomeniu al cercetării istorice și politice, putem înțelege mai bine producția științifică a acestuia dacă examinăm cu atenție „lupta dintre претенденти și dominanți”<sup>26</sup>. Nu se poate contesta faptul că există o anumită concurență între aceste institute de cercetare, fiecare dintre ele – ca și fiecare dintre cercetătorii confirmați în domeniu – căutând să-și asigure o poziție dominantă în „câmp”, prin acreditarea anumitor interpretări ale trecutului.

Dacă „istoria îndeplinește o funcție socială, în măsura în care organizează trecutul conform nevoilor prezentului”<sup>27</sup>, este cu atât mai necesar ca istoricul trecutului recent să fie conștient de responsabilitatea sa socială. Dacă problemele metodologice, epistemologice și etice pe care am încercat să le punem în evidență aici se dovedesc adesea dificil de rezolvat, conștientizarea lor, însoțită de onestitate intelectuală, rigoare și bună credință în prezentarea rezultatelor cercetării, poate constitui un pas înainte pentru o cunoaștere a trecutului care să permită o viziune de ansamblu incluzând, pe lângă istoria oficială, micile istorii marginale, excluse, neglijate, acelea care constituie în cele din urmă țesătura unei realități pe care nu o vom putea reproduce niciodată cu precizie așa cum a fost.

## BIBLIOGRAFIE

ABRAHAM, Florin, „Raportul Comisiei Tismăneanu: analiză istoriografică”, în Vasile Ernu, Costi Rogozanu, Ciprian Șiulea, Ovidiu Țichindeleanu (coord.), *Iluzia anticomunismului*, Chișinău, Cartier, 2008, pp. 7-42.

BARBU, Daniel, *Șapte teme de politică românească*, București, Antet, 1997.

BARBU, Daniel, *Republica absentă*, București, Nemira, 1999.

BARBU, Daniel, „O istorie naturală a comunismului românesc”, în Vasile Ernu, Costi Rogozanu, Ciprian Șiulea, Ovidiu

Țichindeleanu (coord.), *Iluzia anticomunismului*, Chișinău, Cartier, 2008, pp. 71-104

BARBU, Daniel, „Metafizica transformării socialiste”, Prefață la Ruxandra IVAN (coord.), *„Transformarea socialistă”. Politici ale regimului comunist, între ideologie și administrație*, Iași, Polirom, 2009, pp. 13-17.

---

24 Discursul Președintelui României, Traian Băsescu, prilejuit de prezentarea Raportului Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste în România, București, 18 decembrie 2006, [www.presidency.ro](http://www.presidency.ro), accesat la 7.11.2012.

25 V. de ex. Pierre Bourdieu, „Quelques propriétés des champs », in *Questions de sociologie* (Paris: Minuit, 1984), 113-120.

26 Bourdieu, „Quelques propriétés...”, 113.

27 Lucien Febvre, *Combats pour l'histoire* (Paris: A. Colin, 1933), 438.

BOURDIEU, Pierre, „Quelques propriétés des champs », in *Questions de sociologie*, Paris, Minuit, 1984, pp. 113-120.

Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport final*, București, 2006, [www.presidency.ro](http://www.presidency.ro)

accesat la 7.11.2012.

De CERTEAU, Michel, *L'écriture de l'histoire*, Paris, Gallimard, 1975.

DERRIDA, Jacques, „La structure, le signe et le jeu dans le discours des sciences humaines”, in *L'écriture et la différence*,

Paris, Seuil, 1972.

De WAELE, Jean-Michel, „Consolidation démocratique, partis et clivages en Europe centrale et orientale », in Jean-Michel De WAELE (ed.), *Partis politiques et démocraties en Europe centrale et orientale*, Bruxelles, Editions de l'Université de Bruxelles, 2002.

*Discursul Președintelui României, Traian Băsescu, prilejuit de prezentarea Raportului Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste în România*, București, 18 decembrie 2006, [www.presidency.ro](http://www.presidency.ro), accesat la 7.11.2012.

FEBVRE, Lucien, *Combats pour l'histoire*, Paris, A. Colin, 1933.

FOUCAULT, Michel, *Surveiller et punir. Naissance de la prison*, Paris, Gallimard, 1975.

GINZBURG, Carlo, *Il Giudice e lo Storico. Considerazioni in margine al processo Sofri*, Milano, Feltrinelli Editore, 2006.

IONESCU, Alexandra, *Du Parti-Etat à l'état des partis. Changer de régime politique en Roumanie*, București, Editura Academiei Române, 2009.

LINZ, Juan, *Totalitarian and Authoritarian Regimes*, London, Lynne Rienner, 2000.

RICOEUR, Paul, *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Paris, Seuil, 2000.

ŽIŽEK, Slavoj, *Ați spus cumva totalitarism? Cinci amendamente la (ab)uzul unei noțiuni*, București, Curtea Veche, 2005.